

Проблема соціально-психологічної адаптації особистості на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій

О. Р. Ткачишина

Міжрегіональна Академія управління персоналом

У статті здійснено аналіз проблеми соціально-психологічної адаптації особистості на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій з погляду її оптимізації. Відзначено необхідність вивчення соціально-психологічної адаптації особистості в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з інформаційних технологій.

Ключові слова: соціально-психологічна адаптація, інформаційні технології, електронно-обчислювальна машина, фактори соціально-психологічної адаптації.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аспект проблеми соціально-психологічної адаптації є одним з найактуальніших на сучасному рівні, оскільки минуле і останнє десятиліття характеризуються виникненням різних стихійних лих, технологічних катастроф і соціальних катаклізмів, які значною мірою порушують процес пристосування і ведуть до дезадаптації.

Змінюваність нашого суспільства, кризові явища, зумовлені цим процесом, високі темпи життя, зростання обсягів інформації та інформатизація суспільства потребують особливої уваги до вивчення механізму освоєння їх людиною, пошуку ефективних шляхів взаємодії людини з природним та соціальним середовищем.

Кінець ХХ століття характеризується вченими як перехід людського суспільства з постіндустріальної фази розвитку в інформаційну фазу, тобто в суспільство, засноване на інформаційних технологіях. У цей час людство вперше зіткнулось зі стрімким зростанням обсягів інформації усіх різновидів, що зробило практично неможливим традиційну ручну технологію обробки паперових документів. Таким чином, уперше людство зіткнулось з необхідністю автоматизації розумової праці.

Використання комп'ютерів для обробки інформації в процесі трудової діяльності людини потребує вивчення специфіки системи “людина-комп'ютер”. А саме тих труднощів та причин внутрішнього дискомфорту, які можуть виникнути при взаємодії людини і комп'ютера. Вказані явища можуть бути наслідком відсутності психологічної готовності людини до роботи за комп'ютером, неадаптованості до умов діяльності в час інтенсивного розвитку інформаційних технологій, коли спостерігається виникнення все нових і нових програм обробки інформації.

Надзвичайно високі темпи життя, які зумовлені тим, що навколишній світ стає інструментальною сферою машинних систем певною мірою підриває людське розуміння співвідношення часу і мети. Посилений розвиток інформаційних технологій на сучасному етапі висуває певні вимоги до адаптаційних можливостей людини.

Слід зазначити, що окремі питання проблеми соціально-психологічної адаптації вже були предметом уваги дослідників. Так, досліджувались такі аспекти: уявлення про адаптацію, її закономірності та механізми в цілому (Г. О. Балл, Ф. Б. Березін, В. П. Казначеев, Ц. П. Короленко, Ф. З. Меєрсон, А. А. Налчаджян) і зокрема про адаптацію як форму соціальної активності особистості (В.А. Семиченко, О. Г. Солодухова); питання адаптації студентів і молодих спеціалістів (Г. П. Медведєв, В. Г. Рубін, Ю. С. Колесников, С. А. Гапонова, Л. М. Балабанова); теорії адаптації до діяльності в особливих та екстремальних умовах (Л. Г. Дика, Ю. М. Забродін, Н. Д. Завалова, В. І. Лебедєв, В. І. Медведєв); формування адаптивних характеристик особистості (А. А. Алдашева, Н. С. Кантоністова, Н. Г. Колизаєва, Т. В. Серєда); теорії саморегуляції функціональних та психічних станів особистості, її поведінки та діяльності (К. О. Абульханова-Славська, Л. М. Балабанова, О. А. Конопкін, А. Б. Леонова, В. І. Моросанова).

Водночас поняття “соціально-психологічна адаптація” стосовно професійної спрямованості особистості, а саме студентів - майбутніх

фахівців з комп'ютерних технологій, професійних програмістів не виступало предметом уваги дослідників, що й зумовило вибір сфери дослідження.

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Проблема адаптації особистості в широкому розумінні цього поняття цікавила дослідників вже давно. Важливий вклад у розробку широкого поняття адаптації вніс Ж. Піаже. Згідно з його концепцією, адаптація і в біології, і в психології розглядається як єдність протилежно спрямованих процесів акомодатії й асиміляції. Якщо ж перший термін застосовувати в широкому значенні, то потрібно говорити “адаптація до середовища”, що забезпечує модифікацію, функціонування організму чи дій суб'єкта у відповідності з властивостями середовища. Другий же процес змінює ті чи інші компоненти цього середовища, переробляючи їх згідно із структурою організму або включаючи у схему поведінки суб'єкта. Вказані процеси тісно пов'язані між собою і опосередковують один одного (що не виключає в кожному конкретному випадку провідної ролі якого-небудь із них) [9].

Досліджував проблему адаптації в своїх працях і О.М. Леонтьєв. Він виступав проти “безапеляційного, без належного аналізу” поширення поняття пристосування, врівноваження з середовищем на онтогенетичний розвиток людства [5, с.115].

Необіхевіористські погляди на проблему адаптації обґрунтовуються в основному в роботах Г. Айзенка та його послідовників. Адаптацію вони визначають двояко:

а) як стан, в якому потреби індивіда, з одного боку, і вимоги середовища - з іншого, повністю задоволені. Це стан гармонії між індивідом і природою або соціальним середовищем;

б) процес, у результаті якого цей гармонійний стан досягається [8, с. 8].

Серед інших напрямів психології слід зазначити вчення Л. Філіпс (інтеракціоністський напрям) у визначенні адаптації, Г. Гартманна (психоаналітичний підхід) [4].

На сучасному етапі розвитку науки дослідників більше цікавить соціально-психологічна адаптація певної соціальної групи (вчителів, психологів, спортсменів та ін.) в межах своєї діяльності. Наприклад, “Соціально-психологічні фактори адаптації практичних психологів у закладах освіти” (Л. В. Скрипко, 1998) [10], “Вплив емпатійності на соціально–психологічну адаптацію майбутніх учителів” (С.М. Максимець, 2000) [6], “Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах” (В. Д. Кислий , 2003) [2].

Знову підкреслимо, що явище соціально-психологічної адаптації стосовно студентів, а саме майбутніх фахівців з комп’ютерних технологій не досліджувалось, хоча така проблема існує і її вирішення значно б полегшило трудовий шлях вже професійних програмістів.

Психологічну сторону діяльності в системі “людина-техніка”, взаємодію людини і комп’ютера її психологічні аспекти досліджували Ф. І. Рибаків, О. К. Тихомиров, Л. Н. Бабанін, Г. В. Ложкін, Н. І. Повякель та інші.

Деякі дослідники (Ю. Д. Бабаєва, А. Є. Войскунський, В. В. Кобелев, О. К. Тихомиров) стверджують на існуванні “спілкування” з електронно-обчислювальними машинами (ЕОМ) [1]. Діалог людини з ЕОМ, на їхню думку, характеризується такими параметрами, як активність учасників діалогу, зрозумілість, захищеність. Як показали дослідження цих авторів, для користувача може бути характерний феномен персоніфікації системи, тобто сприйняття її як такої, що володіє певними рисами особистості і відповідне поводження з нею. Це створює наступну психологічну особливість інтелектуальної діяльності людини: вона все більше набуває рис спільної діяльності (співробітництва), яка включає спілкування з таким своєрідним партнером, як ЕОМ [1].

Проблеми пов’язані з взаємодією людини і комп’ютера розглядали О. О. Малишев, В. І. Лебедєв та інші. Як зазначає О. О. Малишев [7, с. 269-270], в результаті розвитку інформаційних технологій людина отримала

можливість познайомитись з новим світом – світом віртуальної реальності. В ілюзорній дійсності особистості не потрібно боротися зі своїми пристрастями, навпаки – вона повністю поглинута ними стає їх полоненою. У людини розвивається надмірна чутливість. Занадто велике захоплення людей комп'ютерними іграми з програмами світу віртуальних систем, на думку О. О. Малишева, може призвести до різкого спалаху психічних захворювань, так як у багатьох людей може швидко зтиратися межа між реальним та віртуальним світом [7].

Аналогічні погляди у своїх працях висловлював В. І. Лебедев [3, с. 109-112]. Масове поширення електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) в промисловості та побуті, а також поява системи “Інтернет” і різноманітних комп'ютерних ігор пропонує цілий паралельний світ, спілкування в якому може бути безкінечно далеким від реальності. В наш час, як справедливо зазначає В. І. Лебедев, чітко виявився новий психологічний феномен, який отримав назву “залежність людини від віртуального світу”. Основною ознакою цього феномену являється заміна звичайного спілкування людини з людиною головним чином спілкуванням з ЕОМ [3].

Деякі автори [11] справедливо зазначають, що ЕОМ може впливати на психічний стан користувача, викликати в нього позитивні чи негативні емоції, поповнювати його пам'ять новими відомостями, але вона не може, природно, самостійно ставити перед собою цілі досягти такого впливу.

Трофімов Ю. Л. підкреслює, що механізація та автоматизація виробничих процесів, упровадження обчислювальної техніки та інформаційних технологій докорінно змінюють діяльність людини, висуваючи до неї нові, більш високі, вимоги, збільшуючи при цьому економічну та соціальну значущість результатів її діяльності [12].

Дуже важливо, на нашу думку, враховувати і той факт, що комп'ютер впливає на всю інтелектуальну діяльність людини. Як відмічають деякі автори [11], величезний вплив комп'ютеризації на психіку людини та її психічний розвиток безперечний. Комп'ютер перебудовує не тільки

структуру розумової діяльності, але й діяльність мнемічну, він впливає на психіку людини в цілому. За аналогією з "генною інженерією" можна говорити про "інформаційну інженерію", тобто перетворення психіки людини в результаті використання інформатики та інформаційних технологій.

Комп'ютеризація впливає не тільки на розвиток пізнавальної, але й мотиваційної, емоційної сфери особистості, її самосвідомість. Вплив на психічний розвиток може бути як навмисним, так і ненавмисним; результати, що досягаються, можуть відповідати поставленим цілям чи бути побічними стосовно цих цілей. Змінюється спілкування і система міжособистісних взаємин.

Комп'ютер, звичайно, лише створює можливість для того, щоб людська діяльність (як спільна, так і індивідуальна) набула більш досконалої структури. Ця можливість реалізується, як зазначають Тихомиров О. К., Бабанін Л. Н. [11], лише при дотриманні певних умов: технологічних, організаційних, психологічних і соціальних. Розглядаючи штучний інтелект як знаряддя людської діяльності, необхідно мати на увазі, що він створює лише можливість "посилення" і що протилежна можливість – "ослаблення" людського інтелекту – не відпадає автоматично, навпаки, вона перетворюється в дійсність при поганій організації використання обчислювальної техніки. Варто враховувати, що людський інтелект також може бути дуже різноманітним, і, отже, "підсилюватися" може і мудрість і дурість. Мотиви діяльності особистості можуть бути як соціально цінними, так і егоїстичними. Наприклад, людина може прагнути до самоствердження, шляхом використання комп'ютера як засобу, що має престижну оцінку. Ефективність пізнавальної діяльності, опосередкованої комп'ютером, часто визначається впливом його на мотиваційну сферу людини, тим, які саме мотиви актуалізуються чи формуються під впливом ЕОМ [11].

Психологічні наслідки комп'ютеризації, як правило, суперечливі. Посилення логічного мислення може супроводжуватися деяким заглушенням

інтуїтивного початку в мисленні. Комп'ютер може сприяти розвитку пізнавальної потреби особистості, надаючи людині такі знання, які вона не може одержати без його допомоги, але може дати могутній стимул розвитку зовнішньої, престижної мотивації. Комп'ютер може бути як засобом більш повного освоєння світу, так і засобом відходу від цього світу [11].

Розвиток науки ставить перед суспільством нові завдання, з'являються нові спеціальності, постають нові вимоги до особистості. Актуальність проблеми соціально-психологічної адаптації особистості на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій зумовлює, на нашу думку, необхідність вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації молодого покоління, а саме студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій. Ця необхідність пояснюється підвищенням ролі комп'ютера в житті людини. Комп'ютеризація, яка останніми роками поширилась майже на всі галузі трудової діяльності людини має велике значення в організації роботи, тим самим полегшуючи діяльність людини. В зв'язку з цим зростає інтерес молоді до опанування комп'ютера, спеціального вивчення комп'ютерних наук, інформаційних технологій, а також інших напрямів пов'язаних з комп'ютерною технікою. Зокрема набувають популярності такі спеціальності як “Інтелектуальні системи прийняття рішень”, “Програмне забезпечення автоматизованих систем” та інші.

Обрання молодими людьми спеціальностей, які пов'язані з інформаційними технологіями спонукає до думки про наявність у них певних здібностей, рис характеру, індивідуальних психологічних особливостей, які зумовили свідомий вибір своєї майбутньої професії.

В спрямованості інтересів людини проявляється її особистість. Професії які тісно пов'язані з комп'ютерними науками, на нашу думку, мають і певні негативні якості. Це обмеження контакту з іншими людьми, зниження ролі “живого” спілкування, що може призводити до ускладнень у взаємостосунках з іншими.

У зв'язку з цим постає проблема соціально–психологічної адаптації особистості враховуючи специфіку професії, розвитку соціально–психологічної адаптованості студентів – майбутніх фахівців з інформаційних технологій. На нашу думку, необхідно дослідити всі психологічні фактори які впливають на розвиток соціально–психологічної адаптації цих майбутніх фахівців. Це важливо насамперед для того, щоб визначити які психологічні фактори негативно впливають на розвиток соціально–психологічної адаптації. Врахування цих факторів дозволить побудувати програму психокорекційних засобів спрямованих на сприятливий розвиток соціально–психологічної адаптації майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій. Попередній аналіз свідчить, що до факторів які впливають на соціально–психологічну адаптацію студентів можна віднести дві групи факторів: об'єктивні та суб'єктивні. Іншими словами їх можна назвати соціальні та психологічні.

До соціальних факторів відносимо:

1. Соціально-економічне становище суспільства членами якого є майбутні фахівці, цінності та мораль, що переважають в ньому і т. п.

2. Соціальні групи в які входить особистість: сім'я, учбовий колектив (студентська група), референтні групи. Важливу роль, на нашу думку, відіграє студентська група як в процесі навчання особистості так і в процесі взаємовідносин з оточуючими.

3. Соціальні умови (сприятливі або несприятливі для розвитку особистості). В даному випадку це внутрішні умови навчання у вузі.

4. Соціальні ролі особистості. Стосовно студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій велике значення має усвідомлення своєї ролі студента саме цього вузу, саме за обраною спеціальністю і пов'язане з цим задоволення своєю майбутньою професією, або ж навпаки – психологічний дискомфорт, фрустрація і т. п.

До психологічних факторів можна віднести:

1. Індивідуально-психологічні особливості особистості (темперамент, характер), які можуть сприяти соціально-психологічній адаптації студента у вузі в процесі навчання за обраною спеціальністю або ж навпаки ускладнювати її.

2. Спрямованість особистості, яку складають інтереси, потреби, цінності конкретної особи. В даному випадку – наскільки цікаве студентам те, що вивчається. Чи співпадають пізнавальні потреби студентів з дисциплінами, що пропонуються до вивчення?

3. Здібності, які виступають як можливості особистості (загальні та спеціальні). Чи мають студенти певні здібності до вивчення комп'ютерних наук, до опанування комп'ютера?

4. Рівень розвитку самосвідомості особистості, емоційної сфери, вольових якостей. Показує наскільки особистість усвідомлює необхідність здобуття вищої освіти, опанування майбутньою професією, докладає зусиль щодо подолання труднощів на цьому шляху.

Подальше емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій допоможе з'ясувати які ж з наведених факторів негативно впливають на розвиток соціально-психологічної адаптації цих студентів. Вплив яких факторів можна по можливості мінімізувати або скоректувати з метою зменшення негативного впливу.

В подальшому стала б можливою розробка психо-корекційних методів, які б мали на меті пізнання особистістю своїх психологічних особливостей, прагнення вдосконалити певні риси характеру, розвиток комунікативності у спілкуванні, адекватного реагування на критику та ін., що дозволило б оптимізувати взаємовідносини з оточуючими, розвиток соціально-психологічної адаптованості та подальше оволодіння своєю майбутньою професією.

ВИСНОВКИ

Взаємодія індивідууму з навколишнім світом починається з ранніх етапів його розвитку. Завдяки постійному засвоєнню і відтворенню кожним індивідуумом соціального досвіду в спілкуванні та діяльності особистість адаптується в соціумі; дякуючи цьому існує людство взагалі. Очевидно, що соціалізацію в даному випадку необхідно розглядати як об'єктивний життєво необхідний процес формування соціальних якостей людини. І основним механізмом у взаємодії індивідууму і соціуму в рамках вищезгаданого процесу є явище соціальної адаптації.

Актуальність загальної проблеми соціально-психологічної адаптації людини у світі, що постійно змінюється, підсилюється такими умовами як зростання темпу життя, розвитком інформаційних технологій, стрімким зростанням обсягів інформації зумовлює необхідність вивчення адаптаційних можливостей людини.

Адаптація особистості в системі комп'ютерних технологій входить до більш загальної проблеми соціально-психологічної адаптації людини до умов життя. Розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, повинно починатися з вивчення адаптаційних механізмів студентів які в процесі професійної підготовки готуються працювати за комп'ютером. З'ясування в процесі подальшого емпіричного дослідження які ж з об'єктивних та суб'єктивних факторів, негативно впливають на процес соціально-психологічної адаптації студентів – майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій надасть можливість розробити заходи щодо її оптимізації.

Адже і психологічне і фізичне самопочуття особистості значною мірою залежить від того, як вона себе почуває серед оточення, чи змогла адаптуватися до певних соціально-психологічних умов середовища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е., Кобелев В. В., Тихомиров О. К. Диалог с ЭВМ: психологические аспекты // Вопросы психологии. – 1983. - №2.
2. Кислий В. Д. Особливості соціально-психологічної адаптації офіцерів-випускників до діяльності в особливих умовах: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09. – Харків, 2003. – 19с.
3. Лебедев В. И. Психология и психопатология одиночества и групповой изоляции. – М., 2002. – С. 109-112.
4. Левківська Г. П., Сорочинська В. Є., Штифурак В. С. Адаптація першокурсників в умовах вищого закладу освіти: Навч. посібник. – К., 2001. – 128 с.
5. Леонтьев А. Н. Избранные психологические произведения. - Т. 1. – М., 1983. - С. 115.
6. Максимець С. М. Вплив емпатійності на соціально-психологічну адаптацію майбутніх учителів: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – Одеса, 2000. –20 с.
7. Малышев А. А. Психология личности и малой группы. – Ужгород: Инпроф ЛТД, 1997. – С. 269-270.
8. Налчаджян А. А. Социально-психологическая адаптация личности (формы, механизмы и стратегии). - Ереван: Изд-во АН Арм. ССР. – 1988. – С. 8.
9. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. – М.: Просвещение, 1969. – 419 с.
10. Скрипко Л. В. Социально-психологические факторы адаптации практических психологов в учреждениях образования: Дис... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1998. – 216 с.
11. Тихомиров О. К., Бабанин Л. Н. ЭВМ и новые проблемы психологии: Учеб. пособ. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. –203 с.